

ИНФОРМАЦИЯ

НАУЧНО СТАНОВИЩЕ ЗА БЛАГОСЪСТОЯНИЕТО НА ЕДРИЯ РОГАТ ДОБИТЪК ПО ВРЕМЕ НА КЛАНЕ

Научно становище на Европейския орган за безопасност на храните

Европейският орган за безопасност на храните (ЕОБХ) публикува на 03 ноември 2020 г. оценка на хуманното отношение към говедата при клане, базирана на най-актуалните научни изследвания и публикации. Научното становище е последното от поредицата за хуманното отношение към животните при клане, поискано от Европейската комисия (ЕК), след публикуваните оценки за зайци, птици и свине.

Идентифицирани са **общо 40 опасности за благосъстоянието на говедата**, които могат да възникнат по време на клане. Повечето – 39 от 40 – са резултат от това, че персоналът не притежава необходимите знания и умения или от умората на персонала. Становището предлага мерки за предотвратяване и коригиране на опасностите.

• Научно становище относно хуманното отношение към говедата при клане:
<https://efsa.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2903/j.efsa.2020.6275>

АБСТРАКТ

Умъртвяването на говеда за консумация от човека (клане) може да се извърши в кланица или във ферма.

Процесите на клане, при които се оценява благосъстоянието на говедата, от пристигането им до смъртта им (включително клане без зашеметяване), са групирани в **три основни фази**:

- **Фаза 1 – преди зашеметяване** (включително пристигане, разтоварване от камиона, предкланична почивка, боравене и придвижване на говедата в зоната за зашеметяване);
- **Фаза 2 – зашеметяване** (включително фиксиране); и
- **Фаза 3 – обезкървяване**. Включва обезкървяване след зашеметяване и клане без зашеметяване.

Методите на зашеметяване са групирани в две категории:

- механични и
- електрически.

Идентифицирани са **12 последствия за благосъстоянието**, на които говедата могат да бъдат изложени по време на клане:

- топлинен стрес,
- студов стрес,
- умора,
- продължителна жажда,
- продължителен глад,
- затруднено движение,
- ограничаване на движенията,
- проблеми с почивката (невъзможност за почивка или дискомфорт по време на почивка),
- социален стрес,
- болка, страх и дистрес.

Описани са **последците за благосъстоянието** и съответните показатели, основани на животните (ПОЖ, англ. AVMs).

Показатели/Критерии за оценка на благосъстоянието на животните – това са **показателите, базирани на състоянието на самото животно (ПОЖ, англ. AVMs)**. За да може да се оценят последците за състоянието на животното, преминаващо през различните гореизброени процеси, са използвани така наречените качествени или измерими показатели/критерии за оценка на благосъстоянието на животните, които показатели са базирани на състоянието на самото животно. AVMs всъщност е отговорът/реакцията на животното на конкретния дразнител и този отговор се вижда като се наблюдават директно реакциите на животното или индиректно чрез използване на записи на животните по време на различните процеси. Наблюдаването на някои AVMs може да се окаже невъзможно при определени обстоятелства. В такива случаи,

ако се осъзнае съществуването на опасността, трябва да се приеме, че съответните последици за благосъстоянието съществуват.

В това становище АВМs се използват за да се установят и анализират потенциалните отрицателни последици върху благосъстоянието на едрия рогат добитък поради установените опасности.

„Последица за благосъстоянието“ се определя като промяната в благосъстоянието, която е резултат от ефекта на един или повече фактори (EFSA ANAW Panel, 2012a). Освен това в настоящето становище са оценени и избрани някои АВМs, които могат да бъдат използвани за качествена или количествена оценка на последиците за благосъстоянието и е избран набор от АВМs, които да бъдат включени в таблиците с резултатите.

Избраните АВМs са изброени в Таблицы, които може да видите в оригиналното становище.

Общо са идентифицирани и характеризирани **40 опасности за благосъстоянието**, които могат да възникнат по време на клане, повечето от които са свързани със зашеметяването и обезкървяването. **Персоналът е идентифициран като произход на 39 опасности**, които се дължат на липсата на подходящ набор от умения, необходими за изпълнение на задачите, или на умората.

Опасностите идентифицирани през различните процеси и фази и показателите за оценяване на последиците за благосъстоянието (ПОЖ) са, например:

- **При пристигане:** твърде висока или твърде ниска ефективна температура, недостатъчно пространство, твърде дълго лишаване от храна и вода, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – задъхване (топлинен стрес), треперене (студов стрес), изтощение, тахипнея (умора);
- **При разтоварване на добитъка от камиона:** неподходящо боравене, неправилно проектиране, изграждане и поддръжка на помещенията, неочакван силен шум, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – наранявания, куцота (болка), вокализации (болка, страх), опити за бягство, нежелание да се движат, обръщане назад (страх);
- **При разтоварване:** твърде висока или твърде ниска ефективна температура, недостатъчно пространство, твърде дълго лишаване от храна и вода, неочакван силен шум, смесване на непознати животни, неправилен дизайн, изграждане и поддръжка на помещенията, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – задъхване (топлинен стрес), треперене (студов стрес), наранявания (болка), агресия при поилките (продължителна жажда), вокализации (страх), подхлъзване и падане (ограничаване на движение), изтощение, тахипнея (умора), агресивно поведение и скачане едно върху друго (социален стрес);
- **При работа и преместване на добитъка в зоната за зашеметяване** – неподходящо боравене, придвижване с отделяне на животни от групата в линията (коридора) към бокса за зашеметяване, неправилен дизайн, изграждане и поддръжка на помещенията, неочакван силен шум, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – наранявания (болка), вокализации (болка, страх), опити за бягство, нежелание за движение и обръщане назад (страх), подхлъзване и падане (затруднено движение);
- **При зашеметяване с пистолет с проникващ прихванат болт** – фиксирането и/или неподходящото фиксиране, неправилно положение и посока на изстрела, неправилни параметри на пистолета с прихванат болт, а показателите за оценяване

на последиците са: ПОЖ – вокализации, опити за бягство (болка, страх), признаци на съзнание след зашеметяване (като предпоставка за изпитване на болка и страх);

- **При зашеметяване с пистолет с непроникващ прихванат болт** – фиксирането и/или неподходящото фиксиране, неправилно положение и посока на изстрела, неправилни параметри на пистолет с прихванат болт, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – вокализации, опити за бягство (болка, страх), наранявания (болка), признаци на съзнание след зашеметяване (като предпоставка за изпитване на болка и страх);
- **При използване на огнестрелно оръжие със свободен проектил** – неправилно положение на изстрела, неподходяща мощност и калибър на патрона, неподходящ тип куршум, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – признаци на съзнание след зашеметяване (като предпоставка за изпитване на болка и страх);
- **При електрическо зашеметяване** – фиксирането и/или неподходящото фиксиране, грешно поставяне на електродите, лош електрически контакт, твърде кратко време на експозиция, неподходящи електрически параметри, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – вокализации, опити за бягство (болка, страх), наранявания (болка), признаци на съзнание след зашеметяване (като предпоставка за изпитване на болка и страх);
- **При обезкървяване след зашеметяване** – твърде продължителен интервал след зашеметяването до приколването, непълно срязване на брахиоцефалния ствол или на каротидните артерии, приколване на животни в съзнание, неразпознаване на запушването на каротидните артерии, обработване на трупа докато животното е още живо, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – признаци на съзнание след зашеметяване (като предпоставка за изпитване на болка и страх) [макар и да не е пряка последица за благосъстоянието, допълнително наблюдение на признаците на живот трябва да се наблюдава, за да се избегне манипулирането на трупа, докато животното е още живо];
- **При фиксиране за клане без зашеметяване** – неподходяща опора на тялото, прекомерен натиск, обездвижване на главата, въртене на животното, обръщане надолу с главата, издигане на бокса с животното, вкарване на животното във фиксиращата клетка, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – опити за бягство, вокализации (болка, страх и дистрес), изражение на лицето (болка, страх и дистрес);
- **При обезкървяване по време на клане без зашеметяване** – непълно срязване на сънните артерии, повтарящи се срезове с ножа, неразпознаване на запушването на каротидните артерии, стимулиране на раната, кървене при животни в съзнание (което е присъщо на метода, освобождаване на животното от фиксиращия механизъм, издигане на бокса с животното, обработване на трупа на животното, докато е още живо, аспирация на кръв в трахеята, а показателите за оценяване на последиците са: ПОЖ – опити за бягство, вокализация (болка, страх и дистрес).

Идентифицирани са мерки за предотвратяване и коригиране на опасностите, а структурните и управленските мерки са определени като такива с решаваща роля в превенцията.

За всеки процес са разработени таблици с резултати, свързващи опасностите, последиците за благосъстоянието, показателите, основани на животните, произхода на опасностите и превантивните и коригиращи мерки.

Когато липсват или не могат да се приложат мерки за предотвратяване и коригиране на опасностите се предлагат **смекчаваци мерки** за минимизиране на последиците за благосъстоянието, т.е. за намаляване до минимум на страданието на животните по време на клане.

Накратко

През 2009 г. Европейският съюз (ЕС) прие Регламент (ЕО) № 1099/2009 на Съвета „за защита на животните по време на умъртвяване“¹, въз основа на две научни становища, приети от Европейския орган за безопасност на храните (EFSA, 2004, 2006). През 2013 г. EFSA публикува друго научно становище, свързано с тази тема (EFSA ANAW Panel, 2013).

Успоредно с това от 2005 г. насам Световната организация за здраве на животните (ОИЕ) разработи две глави в своя Кодекс за здраве на сухоземните животни:

- i) Клане на животни (Глава 7.5) и
- ii) Убиване на животни за целите на контрола на болестите (Глава 7.6).

ОИЕ създаде ad hoc работна група (РГ), която да преразгледа тези две глави.

На този фон Европейската комисия поиска от ЕОБХ да напише научно становище, предоставящо независим поглед върху клането на говеда.

По-конкретно относно пристигането на животните, разтоварването, настаняването за предкличанна почивка, боравенето и преместването в зоната за зашеметяване, методите за фиксиране преди зашеметяване, зашеметяването и обезкървяването, ЕОБХ бе помолен да:

- идентифицира опасностите за благосъстоянието на животните и техния възможен произход по отношение на съоръженията/оборудването и персонала (Мандат (ToR) - 1);
- дефинира качествени или измерими критерии за оценка на ефективността по отношение на благосъстоянието на животните (показатели, основани на животните (ABMS)) (ToR - 2);
- предложи превантивни и коригиращи мерки (структурни или управленски) за справяне с идентифицираните опасности (ToR - 3); и
- посочи специфични опасности, свързани с видове или категориите животни (напр. племенни бикове, млади телета) (ToR - 4).

Освен това Европейската комисия поиска от ЕОБХ да предложи **мерки за смекчаване на последиците** за благосъстоянието, които могат да бъдат причинени от установените опасности.

Настоящото научно становище има за цел да актуализира горепосочените резултати на ЕОБХ, като прегледа най-новите научни публикации и предостави на Европейската комисия солидна научна основа за бъдещи дискусии на международно равнище относно хуманното отношение към говедата в контекста на клане.

Мандатът също така поиска **списък на неприемливи методи, процедури или практики**, които трябва да бъдат анализирани по отношение на благосъстоянието на

¹ Регламент (ЕО) № 1099/2009 на Съвета от 24 септември 2009 година относно защитата на животните по време на умъртвяване (*OJ L 303, 18.11.2009, p. 1–30*)

животните. Трябва да се отбележи, че методи, процедури или практики не могат да бъдат подложени на оценка на риска, ако няма публикувани научни доказателства, свързани с тях. Глава 7.5.10 от Кодекса за здраве на сухоземните животни на ОІЕ включва списък с няколко неприемливи практики и научният панел на ЕОБХ е съгласен с този списък. В допълнение, Панелът изброи някои практики, които водят до сериозни опасения за благосъстоянието. Тези практики трябва да се избягват, препроектират или заменят с други практики, което води до по-добри резултати за запазване на благосъстоянието на животните.

Не всички методи, процедури и практики за клане на говеда, използвани в световен мащаб, са документирани. Поради липсата на адекватно описание или научна валидация, анализ на опасностите не е извършен за такива методи, процедури или практики.

Регламент (ЕО) № 1099/2009 на Съвета определя **клането като „умъртвяване на животни, предназначени за консумация от човека“**, а свързаните с това операции са „операции, които се извършват в контекста и на мястото, където животните са заклани“. В контекста на настоящото становище всяка свързана операция е процес и няколко свързани операции (процеси) са групирани във фази.

По време на срещата през 2019 г. на представителите на организациите на държавите-членки на ЕС, определени като национални звена за контакт (NCP) за Регламент (ЕО) № 1099/2009 на Съвета (заседание на мрежата на NCPs), бяха идентифицирани и обсъдени опасности, свързани с всеки процес на клане и събирана информация за най-често срещаните проблеми в ЕС, както и кои въпроси се считат от националните власти за най-спешните, които трябва да бъдат разгледани, за да се намали страданието на едрия рогат добитък по време на клане.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Изготвени са таблици с резултати, които обобщават основните резултати от настоящото становище и включват кратко представяне на цялата получена информация.

ОБЩИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ

- По време на процесите на клане, говедата могат да изпитат негативни последици за благосъстоянието си като топлинен стрес, студов стрес, умора, продължителна жажда, продължителен глад, затруднено движение, ограничаване на движенията, проблеми с почивката, социален стрес, болка, страх и дистрес.
- Оставането в съзнание по време на клането е предпоставка говедата да изпитват болка, страх и дистрес. Следователно, животните, които са неефективно зашеметени, възстановят съзнанието си или са заклани без зашеметяване, ще бъдат изложени на опасностите и ще изпитат свързаните с това последици за

благосъстоянието си. Болката и страхът могат да бъдат оценени индиректно чрез оценка на състоянието на съзнанието, като се използват специфични ПОЖ на всички етапи.

- По време на процесите на клане добитъкът може да бъде изложен на **няколко опасности, които могат да имат кумулативен ефект върху благосъстоянието** (напр. лишаване от вода, недостатъчно пространство и твърде висока ефективна температура ще имат кумулативен ефект и ще влошат топлинния стрес).
- Излагането на някои **опасности може да продължи по време на всички процеси и фази**, докато добитъкът не изпадне в безсъзнание (напр. лишаване от храна).
- Други рискове може да са налице **само по време на една фаза, но последиците от благосъстоянието могат да продължат по време на последователните процеси и фази**, докато добитъкът изпадне в безсъзнание (напр. болка поради неподходящо боравене).
- ПОЖ са идентифицирани за оценка на всички последици за благосъстоянието, с изключение на продължителната жажда по време на пристигане и на продължителния глад.
- Повечето от идентифицираните опасности са свързани с липса на умения и обучение на персонала (неподходящо боравене) и лош дизайн, изграждане и поддръжка на помещенията. Панелът на ЕОБХ счита липсата на умения или липсата на обучение на персонала, работещ в кланицата, за сериозна причина за увреждане благосъстоянието на животните.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ, СПЕЦИФИЧНИ ЗА ФАЗА 1 - ПРЕДИ ЗАШЕМЕТЯВАНЕ

1) Потенциалните последици за благосъстоянието **при пристигане** са термичен стрес, продължителен глад и жажда, умора, ограничаване на движенията и болка. Съответните ПОЖ са запъхтяване, треперене, изтощение, тахипнея.

2) При пристигане ПОЖ могат да бъдат оценени само извън камиона и следователно това е възможно само за животните покрай страничните стени на камиона. Ако се установят последици за благосъстоянието при животните, които могат да бъдат видени/наблюдавани в камиона, вероятно е да бъдат засегнати и други животни в камиона. Ако не се установят последици за благосъстоянието при наблюдаваните животни, това не означава, че животните, които са извън ползрението, не са засегнати от тези последици.

3) **Забавеното разтоварване** на животни ще доведе до постоянство или изостряне на последиците за благосъстоянието, които произхождат от фермата или от транспорта (напр. продължителна жажда, ограничение на движението) и в същото време може да изложи добитъка на нови опасности, водещи до допълнителни последици за благосъстоянието (например топлинен стрес).

4) **При разтоварване и по време на боравене и преместване** на едрия рогат добитък, **три последици за благосъстоянието**, които животните могат да изпитат, са болка, страх и затруднено движение. Те могат да бъдат оценени, като се използват следните ПОЖ: наранявания, накуцване, вокализации, опити за бягство, нежелание да се движат и обръщане назад, подхлъзване и падане.

5) **Разтоварването на тежко ранени говеда** или онези, които не могат да се движат без помощ, ще засили тяхната болка и се счита за сериозно притеснение за благосъстоянието.

6) **При почивка** последиците за благосъстоянието, които добитъкът може да изпита, са социален стрес, болка и страх, ограничаване на движението, проблеми с почивката, умора, термичен стрес, продължителна жажда и глад. Те могат да бъдат оценени с помощта на ПОЖ: задъхване, треперене, наранявания, агресия при поилките,

вокализации, подхлъзване и падане, тахипнея, изтощение, агресивно поведение и скачане едно върху друго.

7) При почивка липсата на достъп до питейна вода и липсата на достатъчно място за почивка са сериозни проблеми, свързани с хуманното отношение, тъй като те ще попречат на животните да се възстановят от транспорта или ще влошат последиците за благосъстоянието им.

8) По време на работа в **зоната за фиксиране**, добитъкът може да изпитва затруднено движение, болка и страх. Те могат да бъдат оценени с помощта на ПОЖ: подхлъзване, падане, опити за бягство, вокализация, наранявания, нежелание да се движат и обръщане назад.

9) Използването на **болезнени стимули** (напр. електрически остени) за работа и преместване на животните се счита за сериозна грижа за благосъстоянието от панела.

10) Фиксирането (овързването) с въжета за говеда се счита за сериозно притеснение за благосъстоянието.

11) Възбудимият темперамент на **биволите** изисква допълнителни грижи и умения по време на работа и придвижване на животните.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ, СПЕЦИФИЧНИ ЗА ФАЗА 2 - ЗАШЕМЕТЯВАНЕ

1) Съзнанието е предпоставка говедата да изпитват болка, страх и дистрес. Следователно животните, които **не са зашеметени или са неефективно зашеметени** или възстановяват съзнанието си, ще бъдат изложени на опасностите и свързаните с тях последици за благосъстоянието. Болката, страхът и дистресът могат да бъдат оценени индиректно чрез оценка на състоянието на съзнанието чрез специфични ПОЖ (изброени в конкретните раздели), които могат да се използват на всички ключови етапи.

2) Ефективните механични (с изключение на огнестрелни оръжия) и електрически методи за зашеметяване изискват **фиксиране на тялото и главата**, което само по себе си може да причини допълнителна болка и страх на животните. Тези последици за благосъстоянието ще продължат през периода на фиксиране до успешното зашеметяване.

3) **Неефективното зашеметяване** с пистолет с проникващ прихванат болт се дължи най-вече на грешна позиция и посока на стрелба и неподходящи параметри на зашеметяване (дължина на болта, скорост, мощност и др.).

4) **Неподходящото фиксиране на главата** и липсата на квалифициран оператор може да доведе до грешна позиция на стрелба и посока на проникващия прихванат болт.

5) Пневматично задвижваните пистолети за зашеметяване са по-ефективни от пистолетите с патрон, особено при тежки бикове.

6) Пистолетите с непроникващ прихванат болт са по-малко ефективни от методите за зашеметяване с проникващи болтове.

7) **Неефективното електрическо зашеметяване** се дължи най-вече на неправилно разположение на електродите, лош електрически контакт, твърде кратко време на експозиция, неподходящи електрически параметри.

8) **Продължителността на безсъзнание**, предизвикано с електрическо зашеметяване на говеда, може да не е достатъчна, и да не продължи, докато настъпи смъртта чрез обезкървяване.

9) Необратимите методи за зашеметяване (напр. електрическо зашеметяване глава – тяло) имат предимството в аспекта на хуманно отношение към животните, като

елиминират риска от възстановяване на съзнанието и свързаните с това болка, страх и стрес.

10) Зашеметяването на **водни биволи** с пистолет с прихванат болт в челна позиция не винаги е ефективно поради дебелината на челните кости.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ, СПЕЦИФИЧНИ ЗА ФАЗА 3 - ОБЕЗКЪРВЯВАНЕ СЛЕД КЛАНЕ СЪС ИЛИ БЕЗ ЗАШЕМЕТЯВАНЕ

1) Панелът счита, че **обезкървяването на неефективно зашеметени животни** и онези, които възстановяват съзнание след зашеметяване, е сериозна загриженост за благосъстоянието, тъй като води до силна болка, страх и дистрес. Болката, страхът и дистресът могат да бъдат оценени индиректно чрез оценка на състоянието на съзнанието и настъпването на смъртта чрез специфични ПОЖ (изброени в конкретните раздели).

2) **Клането без зашеметяване води до силна болка, страх и дистрес** поради фиксирането, срязването на шията и разрязване на меки тъкани в шията, което ще продължи до появата на безсъзнание, което може да бъде допълнително забавено поради образуване на аневризма и каротидна оклузия.

3) **Приколването през гърдите** вместо срязване на шията ще избегне запушване на каротидните артерии, ще подобри обезкървяването и ще намали времето до настъпване на смъртта.

4) Образуването на фалшива аневризма и оклузия на сънните артерии се предотвратява с електрическо зашеметяване глава – тяло преди срязването на шията.

ПРЕПОРЪКИ

ОБЩИ ПРЕПОРЪКИ

1) **Проектирането, изграждането и поддръжката на помещенията** и съоръженията за обработка трябва да се основават на разбирането как говедата възприемат околната среда и отговарят на изискванията и нуждите им (например топлинен комфорт, комфорт по време на почивка).

2) Дори в добре проектирана и оборудвана клиника, **обучението на персонала** е ключова превантивна мярка за избягване на опасности и смекчаване на последиците от благосъстоянието: всички процеси на клането трябва да се извършват от обучен и квалифициран персонал. Персоналът трябва да бъде обучен да се отнася към животните като към съзнателни и чувстващи същества, да разбира добре специфичното за видовете поведение и да действа съответно по време на всички процеси.

3) Благосъстоянието (въз основа на последиците за благосъстоянието) на говедата трябва да се оценява във всяка фаза на клане, за да се предотвратят и коригират опасностите и да се смекчат отрицателните последици за животните.

4) Наличието на опасности трябва да се наблюдава чрез оценка на последиците за благосъстоянието чрез ПОЖ.

5) Когато използването на ПОЖ не е осъществимо и съществува опасност, се предполага, че животните изпитват свързаните с това последици за благосъстоянието и трябва да бъдат третирани съответно.

6) Стандартната оперативна процедура трябва да включва идентифициране на опасностите и свързаните с тях последици за благосъстоянието, като се използват съответните ПОЖ, както и превантивни и коригиращи мерки.

7) Отговорното лице в кланицата трябва да предприеме действия за предотвратяване на възникването на опасности. Такива мерки трябва да включват:

- а) проверка и поддръжка на съоръженията,
- б) обучение и ротация на персонала,
- в) подходящи настройки и използване на оборудването,

г) да бъдат подготвени да приемат и извършват незабавно клане на животни без забавяне.

8) Когато се установи опасност, тя трябва да бъде коригирана без забавяне.

9) Освен това трябва да бъдат въведени мерки за предотвратяване и смекчаване на последиците за благосъстоянието.

10) Практиките, водещи до сериозни опасения за благосъстоянието, трябва да се избягват, преработват или заменят с други практики, водещи до по-добри резултати за благосъстоянието на животните и да намаляват до минимум страданията по време на клане.

11) Класирането на опасностите според тежестта, големината и честотата на последиците за благосъстоянието на говедата при клане трябва да се извърши, за да се даде приоритет на превантивните и коригиращи мерки и да се подобри клането на говеда.

ПРЕПОРЪКИ, СПЕЦИФИЧНИ ЗА ФАЗА 1 - ПРЕДИ ЗАШЕМЕТЯВАНЕ

1) Важна първа стъпка за защитата на животните е да се извърши оценка на благосъстоянието на едрия рогат добитък по време на пристигането в кланицата.

2) При пристигане, добитъкът трябва да бъде разтоварен възможно най-скоро, за да се смекчат последствията за благосъстоянието по време на транспортирането или да се предотвратят други последици за благосъстоянието, настъпили по време на пристигането, включително тези, които не са видими или които не могат да бъдат оценени.

3) Ако разтоварването се забави по някаква причина, трябва да се предотврати опасността, предизвикваща топлинен стрес (твърде висока ефективна температура, твърде ниска ефективна температура) (например чрез осигуряване на разпръскване на вода/водна пара или вентилация).

4) Говедата, които са ранени, показват силна болка, признаци на заболяване или такива, които не могат да се движат самостоятелно, трябва да бъдат прегледани от ветеринарен лекар и/или обучен специалист и, ако е необходимо, трябва да се приложи възможно най-скоро процедура за спешно клане, за да се предотврати по-нататъшно страдание на животното.

5) Проектирането, изграждането и поддръжката на съоръжението за разтоварване, както и уменията и отношението на персонала трябва да предпазват животните от подхлъзване и падане.

6) Говедата трябва да бъдат заклани след разтоварване без забавяне. Трябва да се избягва или да се свеждат до минимум престоят на животните в оборите за почивка.

7) При настаняване се препоръчва да се осигури достъп на всички животни до вода и защита от неблагоприятни атмосферни условия. Смесването на непознати животни, особено на рогати животни, трябва да се избягва.

8) В местата за настаняване на говедата трябва да се предложи достатъчно място за изправяне, лягане, обръщане и бягство от агресорите. Размерът на мястото

трябва да се изчисли по формулата $A = k \times (BW)^{2/3}$, където A е площта на пода за говедата; k е постоянна стойност, която зависи от стойката и поведението на говедата; и BW е телесното тегло на отделното животно. Препоръчва се да се използва минимална стойност k от 0,0315, която трябва да се увеличи в зависимост от климатичните условия.

9) Ако ефективната температура е над термонеутралната, трябва да се приложи душ или водна мъгла за охлаждане на животните и това може да се постигне само чрез ефективно движение на въздуха.

10) Трябва да се избягват болезнени дразнители и стимули, като електрически остени, удране с пръчка и др. Вместо това трябва да се използват пасивни стимули като флагове и лопатки за насочване на движението на животните.

ПРЕПОРЪКИ, СПЕЦИФИЧНИ ЗА ФАЗА 2 - ЗАШЕМЕТЯВАНЕ

1) За постигане на ефективно зашеметяване е необходимо оптимално фиксиране на главата и тялото.

2) Не трябва да се използват фиксиращи методи или практики, които причиняват силна болка и страх.

3) Болката и страхът, свързани с фиксирането, винаги трябва да се оценяват чрез използването на ПОЖ.

4) Животните не трябва да бъдат фиксирани, ако операторът не е готов веднага да ги зашемети.

5) Животните не трябва да бъдат зашеметени, ако операторът не е готов да ги обезкърви веднага.

6) За да се избегне възстановяването на съзнанието на животните, се препоръчват необратими зашеметяващи методи.

7) Когато се използват обратими зашеметяващи методи, обезкървяването трябва да се приложи без забавяне, за да се избегне възстановяване на съзнанието.

8) За да се следи ефикасността на метода на зашеметяване, състоянието на съзнанието на животните трябва да се проверява на всеки от трите ключови етапа – т.е. след зашеметяване, непосредствено преди приколването и по време на обезкървяването – като се използват предложените ПОЖ.

9) Неэффективно зашеметените животни или тези, които са възстановили съзнанието трябва да бъдат зашеметени незабавно с резервен метод.

10) Трябва да се избягва използването на пистолети с непроникващи прихванат болт за зашеметяване на говеда поради по-високата честота на неэффективно зашеметяване и по-кратката продължителност на безсъзнанието в сравнение с зашеметяването с проникващ болт.

11) Водните биволи трябва да бъдат зашеметени в тилна позиция, като се използва боен пистолет с голям калибър, насочен към носа, или използвайки огнестрелни оръжия с голям калибър и деформационни боеприпаси (например 0,357 Magnum).

12) Бизоните трябва да бъдат зашеметени с висококалибрени пушки с централен огън (напр. 0.30-30 Winchester).

ПРЕПОРЪКИ, СПЕЦИФИЧНИ ЗА ФАЗА 3 - ОБЕЗКЪРВЯВАНЕ

1) Приколването/пробождането на гърдите е за предпочитане пред прерязването на шията, тъй като ще предотврати образуването на фалшива аневризма и запушване на каротидните артерии и ще намали времето до настъпване на смъртта.

2) Възстановяването на съзнанието след обратими зашеметяващи методи трябва да се избягва чрез:

i) бързо и точно приколване на животните и

ii) пълно прерязване на брахиоцефалния ствол,

iii) създаване на рана, достатъчно голяма, за да позволи обилно кървене, водещо до бърза смърт.

3) Смъртта трябва да бъде потвърдена, преди да започне обработката на трупа.

4) Лицето, отговорно за оценката на безсъзнанието, трябва да притежава необходимите знания и умения, за да прави разлика между спиране на кървенето и затруднено кървене чрез образуване на аневризма и запушване на каротидната артерия. Животните трябва да се наблюдават внимателно за признаци на запушване и трябва незабавно да се приложат подходящи мерки.

5) **Тъй като по време на клане без зашеметяване всички животни трябва да понесат последиците за благосъстоянието, произтичащи от оставането в съзнание по време на обезкървяване и следователно изпитват силна болка, страх и дистрес, клането без зашеметяване не трябва да се практикува.**

Използвана литература:

EFSA ANAW Panel (EFSA Panel on Animal Health and Welfare), Nielsen SS, Alvarez J, Bicout DJ, Calistri P, Depner K, Drewe JA, Garin-Bastuji B, Gonzales Rojas JL, Gort_azar Schmidt C, Michel V, Miranda Chueca M_A, Roberts HC, Sihvonon LH, Spoolder H, Stahl K, Velarde A, Viltrop A, Candiani D, Van der Stede Y and Winckler C, 2020. Scientific Opinion on the welfare of cattle at slaughter. EFSA Journal 2020;18(11):6275, 107 pp. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6275>

Други научни становища и актуална информация от областта на здравето, хуманното отношение и благосъстоянието на животните, антимикробната резистентност, както и оценка на риска по цялата хранителна верига може да намерите на сайта на Центъра за оценка на риска по хранителната верига:

<http://corhv.government.bg/>

<http://corhv.government.bg/?cat=27>

<http://corhv.government.bg/?cat=71>

Изготвил: д-р Мадлен Василева

Център за оценка на риска по хранителната верига, 13.11.2020 г.